

Slovenski junak

reportaža
spomenik Mihajlu

Na poti med Novo Gorico in Ajdovščino je v Šempasu ob cesti pred staro šolo spomenik. Eden mnogih spomenikov z marmornatim podstavkom in bronastim doprsjem, ki so raztreseni po vaseh Goriške. Za njim konec julija na jablani zorijo jabolka in z ostrimi poki padajo na asfaltna tla.

Ervin Hladnik - Milharčič
fotografija Tomaž Skale

Preivalci doline so bili zaskrbljeni, ker sedaj zori vse, kar raste, po Krasu in Brdih pa je konec tedna tolkla toča. V Šempasu je ni bilo. Poletje brez vznemirljivih dogodkov. Mimogrede bi se človek zapeljal mimo, češ, še en spomenik iz starih časov pač. Vendar se pogled ustavi na napisu pod doprsjem, ki strmo gleda v hribe proti Trnovskemu gozdu s pogledom junaka. »Mehdi Hüseyinzadeh (Mihajlo). Heroj narodnega osvobodilnega boja v Sloveniji v času druge svetovne vojne. Veliki sin Azerbajdžana.« Rojen v Bakuju, pesnik in slikar, kot pripadnik Rdeče armade zajet pri Stalingradu, obveščevalec v nemškem Werhmachtu, diverzant slovenskega IX. korpusa, ubit v Vitovljah, pokopan v Čepovanu. Star je bil petindvajset let.

Mihajlo

V stari šoli v Šempasu sta direktor goriškega muzeja Andrej Malnič in direktor literarnega muzeja iz Bakuja Rafael Husejinov pred dvema mesecema postavila didaktični muzej, ki je posvečen njegovemu delu. V muzeju so brzostrelka, njegove oljne slike, nekaj poezije in kopija desetmeterskega kipa, ki stoji sredi Bakuja. Na eni steni so fotografije iz filma, ki so ga v Azerbajdžanu o njem posneli leta 1948. Šempas je edini kraj v Sloveniji, ki ima prisrčen neposredni stik s Kaspiskim morjem.

Heroj na spomeniku ni napisano mimogrede. Bil je skoraj filmski junak. Vojno je razumel tako kot Quentin Tarantino filme. Vse je mogoče. V manj kot letu dni, ko je bil vodja majhne diverzantske skupine, je skupaj s Tagijem Tagizadom za Hitlerjev rojstni dan z dinamitom razstrelil kinodvorano na Opčinah, ki je bila polna nemške vojske. Vrgel je v zrak nemško oficirsko menzo na ulici Ghega v Trstu, električno centralo v Gorici, nastavljal bombe v vojašnicah, metal v zrak železnico in prometna vozlišča.

»Ko je Mihajlo razstrelil kinodvorano na Opčinah, se je o tem že čez dva dni govorilo po vsej Primorski,« je v Čepovanu nad Novo Gorico rekel **Anton Velikonja**, ki je leta 1944 videl njegov pogreb. »Kdo je to naredil? Mihajlo! V zrak je zletela oficirska menza v Trstu. Mihajlo je to naredil, se je govorilo. Ustavila se je električna centrala v Gorici. Mihajlo! Od februarja do novembra se je o njem ustvaril mit. Mihajlo je bil pojem uspešne in predrzne akcije. V tistih letih je padlo veliko ljudi. Padlo je veliko Rusov. Taksnega pogreba kot on pa niso imeli niti naši partizani.«

Leta 1944 so vsi od Trsta do Gorice in Trnovega vedeli, kdo je Mihajlo. Iz dezerterjev iz nemške vojske se je v hribih oblikovala enota, ki so ji rekli ruska četa. V njej so bili državljani Sovjetske zveze, ki so k partizanom dezertirali iz nemške vojske. Rekli so jim Rusi ali Ruskoti. Veliko jih je prišlo iz Zakavkazja. Mnogi so imeli so posevne oči. Njim so rekli Mongoli. Ostali so brez imen. Včasih so jih tudi pokopali samo z napisom Mongol. Mehdi Hüseyinzadeh je izstopil iz te množice.

»Iz tedna v teden so prihajale novice, da je v Trstu ali Gorici izvedel kakšno neverjetno drzno akcijo,« je rekel gospod Velikonja.

»Ljudje niso vedeli, kakšen je videti. Slišali smo, da hodi okrog enkrat v nemški, drugič v italijanski, tretjič v domobranski uniformi in da govori rusko ali nemško. Kadar sploh kaj reče. O njem se je govorilo kot o strašnem junaku, ki dela nepredstavljive reči.«

Tam okoli je leta 1944 hodilo veliko vojsk. Italijani, Nemci, četniki, belogardisti, potem Novozelanci, Angličani in Američani. Le kako je tja zasel petindvajsetletni Azerbajdžanec iz Bakuja ob Kaspijskem morju?

Vse je bilo res

O Hüseyinzadehu so leta 1944 krožili miti. Rojen je bil v Bakuju leta 1919. Tam je hodil v šolo, ki jo je vodil pisatelj Sulejman Sani Akhundov, in se potem v Bakuju vpisal na umetniško šolo. Hotel je biti slikar in pesnik, vendar mu ni uspelo priti na akademijo v Sankt Peterburgu. Končal je na inštitutu za tuje jezike, kjer je najprej študiral francoščino, potem pa filologijo. Leta 1941 je bil na vojaški akademiji v Tbilisiju, kjer se je izuril za izvidnika. Kot obveščevalca v sovjetski Rdeči armadi so ga leta 1942 poslali v bitko za Stalingrad, kjer je bil poveljnik voda smrti. Ni umrl, Nemci so ga ujeli in odpeljali v taborišče. Že naslednje leto je bil obveščevalca v azerbajdžanski divizion nemškega Wehrmachta, od tam pa je s turkestansko divizijo prišel v Videm pri Gorici, kjer je bil član vojaške obveščevalne službe.

Iz nemške vojske je skupaj s štirimi kolegi prešel k slovenskim partizanom. Pri IX. korpusu je ustanovil svojo diverzantsko skupino in do novembra z dinamitom metal v zrak nemške vojske. V noči s prvega na drugi november so ga Nemci ubili v Vitovljah pri Šempasu. Na dvorišču, kjer je obležal, je spominska plošča, ob njej pa vedno vaza s svežimi rožami.

Neverjetna zgodba. Kaj od tega bi lahko bilo res? »Mislim, da je bilo vse res,« je rekel gospod Velikonja.

Ivan Cernatič je z vozom peljal njegovo truplo iz Vitovelj v Čepovan.

Vedel sem, koga peljem, ker se je o njem veliko govorilo. Veljal je za strašnega borca.

Vprašal sem ga, kako so ob koncu vojne vedeli, kdo je junak. »Bil sem zraven, ko so ga pokopali z vsemi vojaškimi častmi. Podobno je bilo z Jankom Premrlom Vojkom. Mi najprej nismo vedeli, kdo je. Vedeli pa smo, da je velik junak. Zakaj? Zato, ker so Italijani nanj razpisali nagrado petdeset tisoč lir. Ena krava je takrat veljala petsto lir. To je bila nezasišana vsota. Je že moral biti zares nevaren.«

Simon Vičič je bil pri partizanih obveščevalec in je za diverzante organiziral kurirsko službo. »Mi in Nemci smo mislili, da se bodo anglo-ameriške čete izkrcale na severnem Jadranu. Ker so se Nemci bali invazije in ker Italijanom niso več zaupali, so sem poslali turkestansko divizijo, ki so jo vzeli iz Vlasove armade. General Vlasov se je v Ukrajini vdal s celo armado in prešel na nemško stran. Hüseyinzadeh je bil obveščevalec že v sovjetski armadi in je vedel za partizansko gibanje tako v Italiji kot na naši strani. V turkestansko divizijo je prišel kot član azerbajdžanske legije, ki je delovala v okviru nemške vojske. Tja so ga dali, potem ko so ga ujeli pri Stalingradu. Iskal je stike s partizani in jih je našel. Odkril je kurirke južnoprimorskega odreda in prešel k nam.«

Navezal je delovno razmerje z goriško sabotersko-diverzantsko skupino, ki je delovala pod poveljstvom IX. korpusa. Vendar je delal sam z dvema Mongoloma in enim Nemcem. Slovenska diverzantska skupina je šela okoli štirideset ljudi. Vodil jo je domačin iz Bilj, Ivan Sulič - Car. Sestala sta se v Biljah. Sulič je od IX. korpusa dobil ukaz, naj ga ima pod svojim poveljstvom in naj ne dovoli, da bi bil v sestavi ruskega bataljona. Hüseyinzadeh pa je rad delal po svoje. Bil je nevaren zase in za okolico. Takoj na začetku je oblečen v nemškega oficirja nesel kovček z dinamitom v oficirsko menzo v ulici Ghega v Trstu. Odkorakal je ven in za sabo pustil razdejanje. Nemci so kot represalijo iz koncentracijskega taborišča v Rižarni vzeli 72 slovenskih internirancev in jih obesili v isti ulici.

»Bil je najbolj sposoben diverzant v naših krajih,« je rekel gospod Vičič.

»Od kod pa to veste?« sem ga vprašal.

»Poznal sem ga,« je odgovoril. »Bil sem sekretar Skoja in sem imel nalogo, da organiziram kurirske zveze za obe skupini, Mihajlovo in Carjevo. Moški niso smeli hoditi okrog. Kurirsko delo med Gorico, Trstom in Trzičem so opravljale samo mlade ženske. Bile so zanesljive in pogumne. Mihajla sem srečeval, ko je prihajal prespat v bunkerje.«

Rekel je, da je bil Hüseyinzadeh bister in skrajno redkobeseden. »Bil je pravi tip obveščevalca. Nikoli ni povedal niti, kako mu je ime. Vedno je bil samo Mihajlo. Tudi ni povedal, od kod je prišel. Rekel je, da je bil v sovjetski vojski, in nič več. Pogovarjal se je samo s Carjem. Nikoli ni klepetal z nikomer. Vse je držal zase. Govoril pa je rusko, nekaj italijanskega in brezhibno nemščino.«

Ni bilo dveh takih

Tudi po toliko letih je za njim ostal živ spomin. Ne samo v kamnu, na spomenikih, v muzeju in ganljivo urejenem kraju za hišo, kjer je bil ubit.

Za spomenikom v Šempasu na kmetiji z velikim vrtom živi **Ivan Cernatič**. Leta 1944 je bil star osemnajst let. »Jaz sem ga takrat, ko so ga ubili, z vozom peljal iz Vitovelj v Čepovan,« je rekel za mizo pod breskovo, okoli katere se je motal njegov pravnik. »Videl pa sem ga že enkrat prej živega.«

Cernatič je ob kapitulaciji Italije iz italijanske vojske odšel k partizanom. Z vprego je iz Šempasa vozil

hrano partizanskim enotam na Trnovem in na Lokvah.

»Enkrat ponoči sem se tako močno prehladil, da z menoj ni bilo nič več. Mislim, da bom ostal tam. Peljali so me v premično bolnico, ker sem bil za tiste čase lahek bolnik. Ko so me peljali noter, je ven prišel Mihajlo. Nikoli ne bi vedel, kdo je, če mi ne bi potem v bolnici povedali, da je bil on tam in da sem videl enkratnega borca. Ni bilo dveh takih.« Naslednjic ga je videl v krsti.

»Iz Lokovca, kjer sem bil z mojim bataljonom, sem šel domov v Šempas po nove čevlje, ker sem v svojih zmrzoval. Komaj sem prišel, so mi že rekli, da me je nekdo iskal, ker je treba peljati nekaj gor v Čepovan. Ne da bi se hvalil, ampak jaz sem bil s konji na tisti poti najboljši. Rekli so mi, naj se ponoči javim na pokopališču. Bila je deževna noč in mrz. Čakal sem dve uri. Vpregel sem štiri konje. Prinesli so ga v krsti. Ko so ga dvigovali na voz, je nekomu spodrsnilo. Krsta je padla na tla in se razprla. Bilo ga je videti. Ob enih ponoči smo šli naprej in prišli v Čepovan in ga dali v kozolec. Vedel sem, koga peljem, ker se je o njem veliko govorilo. Veljal je za strašnega borca.«

Na vrhu hriba nad Vitovljami živi gospa **Angela Peršič**. »Bila sem Mihajlova kurirka,« je rekla naslonjena na palico pred hišo, ki je gorela od rož. Pod hišo se razprira Vipavska dolina in pogled do Trzica ob izlivu Soče, kjer se ob jasnih večerih vidi, kako pristajajo ladje.

»Bili smo otroci. Imela sem petnajst let. Imeli smo svojo organizacijo in odbor. S sosedo sva bili določeni za kurirke. Mihajlo pa je imel postojanko v hiši moje none. Bolj malo je bil tam. Ko je prišel, je prišel, ko je šel, je šel. Poznala sem ga samo zato, ker mi je dal pošto, da jo nesem, ali pa so mi dali kaj za njega. Nikoli nisem vedela, kaj nosim. Bil je hraber in je govoril samo to, da je treba Nemce premagati. Postave je bil bolj majhne. Ampak je bil drzen. Tak je bil po duši. Ni se bal ničesar. Vse, kar si je zamislil, je naredil. Ni imel časa za pogovore. Še posebej ne z nami, mularijo. On je imel že petindvajset let. Kurirke smo bile samo punce. Dali so nam kuverto in pojdi ponoči gor na Lokve ali kamor so ti rekli. Tudi decembra. Moški so bili v četah ali pa so delali v skladiščih. Taki smo bili vsi. Komaj smo čakali svobodo. Pod Italijo smo bili potučeni in smo samo čakali, da se osvobodimo. Da se odrešimo. To je bila naša vojna.«

Očeta so za eno leto zaprli Italijani, ker so bili v njihovi hiši partizani. Ko je prišel domov, so ga prvi teden ubili Nemci za hišo, ko se je tekel skrit, da ga ne poberejo v vojsko.

»Tisti večer novembra je Mihajlo prišel iz Trsta še z drugimi diverzanti. Šli naj bi gor na planoto. Pri sosedih je spal. Ponoči smo slišali krike in streljanje. Sosedje so zjutraj povedali, da se je ustaval, da si odpočije. Prišla je patrulja, ali pa je kdo izdal, in ponoči so ga ubili. Enega od njih so ubili na vratih, on pa splezal malo višje.«

Zjutraj ga je našla **Marija Bizjak**. Imela je štiri leta. Na terasi hotela v Izoli, kjer je na počitnicah, je rekla, da se še danes spomni novembrskega jutra.

»Stanovali smo malo zunaj vasi. Zjutraj so stariši slišali, da je bilo ponoči v vasi streljanje. Najprej so poslali otroke pogledat, da ne bi kdo posumil starejših in jih odpeljal. S starejšim bratom sva šla s kanglico, češ da greva k sosedom po mleko. Pri prvi hiši sva ga zagledala. Tam je ležal ves krvav. Mrtev. Ne spomnim se, ali sva z bratom tekla k prvim sosedom ali domov. Bilo mi je hudo. Še zdaj ga vidim. Ni bil prav velik človek. Takoli nas je bilo takrat veliko mrtvih. Enega so Nemci ubili za našo hišo. Otroci smo zelo dobro vedeli, da je vojna. Stariši so nas od

jutra do večera opozarjali, naj pazimo. Še k cerkvi smo hodili gledat, ko so malo starejši stražili, če prihaja kdo iz doline. Ljudje so se najbolj bali kozakov, četnikov in domobrancev. Bolj kot Nemcev. Ampak njega se tako spominim. Otroci smo stali zraven, ko so ga naložili na voz in peljali na pokopališče. Več ne vem. Tam, kjer sem ga našla, je zdaj plošča. Sosedo zelo skrbi, da je vedno čisto in urejeno.»

Štefan Kofol iz Čepovana se je spominjal, kako je Mihajlo prvič prišel v vas.

»Februarja leta 1944 je prišel s kolegom Miškom, Mongolcem. Tri dni sta spala tukaj na peči v hiši. Prišla sta s konjem. Mihajlo je imel velikega konja, Miško pa nekaj manjšega. Vedeli smo, da je Mihajlo obveščevalec in pomemben človek. Mi rusko nismo znali, onadva pa ne po naše. Govorila sta rusko. Miško je sedel na peči in se smejal, da jaz ne panemajem ništa. Jaz sem se bolj navezal na Mongolca kot na Mihajla. Imel sem trinajst let.«

»Den' pobeđji, kak on bil ot nas daljok,

Kak v kostre potukšem tajal ugolok.

In potem so šli. Mi smo jih spoštovali. Ko je bila akcija, je bil ruski bataljon vedno prvi. Mislim, da so jih prisilili, ker so bili prej vsi v nemški vojski in so se morali dokazati.«

Pokopali so ga v kotu pokopališča, kamor so pokopavali ljudi, ki niso bili kršeni. Na grob so postavili lesen obelisk, oblečen v rdeče blago iz padal, ki so jih metali zavezniki.

»Njegovo ime so v cirilici vklesali v sprednjo ploščo topa.« je povedal Velikonja. »En Rus in en kovač, domačin z Vrat, sta naredila ploščo.« Tudi ko so kasneje prihajale v ofenzivo različne vojske, ga ni nihče poškodoval. Tak je ostal, dokler niso Hüseynzadeha prekopali v skupno grobnico na robu pokopališča. Grob deli s slovenskimi in italijanskimi partizani in, kakor piše na plošči, z enim Mongolom.

»Rusi iz turkestanke divizije so posamično prebežali k partizanom,« je rekel Velikonja. Marca 1944 pa je

Simon Vičič je za Mehdiya Hüseynzadeha organiziral kurirsko službo.

Mihajlo je bil najbolj sposoben diverzant v naših krajih.

Veliko pa jih je imelo azijske poteze in očitno niso bili Rusi. Tem smo rekli Mongoli. Tako so ljudje pisali tudi na grobove. Če ni imel istih potez kot mi, je bil Mongol. Med njimi Mongolov menda sploh ni bilo.»

Junaka se ne gre bati

Andreja Malniča in Ivana Bašina sem vprašal, kako je Hüseynzadeh prišel do muzeja v Šempasu. Ploščo, kjer je bil ubit, je postavila goriška Zveza borcev, spomenik azerbajdžanska vlada, ploščo na šoli pa Sovjetska zveza. Bašin, ki je vodil stike med vlado Azarbejdžana in goriško občino, je povedal, da so bronasto oprsje Azerbajdžanci leta 2007 pripeljali iz Bakuja. »Koncept celega spomenika je pripravil naš Okroglič, marmornati podstavek pa je naredil Mužina iz Sela.«

V Sovjetski zvezi se je s tem, ali je Hüseynzadeh junak ali izdajalec, ukvarjal Stalin. Šele po njegovi smrti je dobil ustrezen status. Azerbajdžanci so ga imeli za junaka od vedno. V vaseh nad Šempasom pa je del lokalnega spomina na čase, ko so se osvobodili fašizma.

»Zgodba je enkratna,« je nastanek muzeja pojasnil Malnič. »Tudi človeško. Ko so ga mobilizirali v sovjetsko vojsko, je v pisnih svojcem pisal, da so mu dali orožje, ampak da ne ve, ali bo znal ubijati. Napisal je, da mu je življenje sveto in da ne ve, ali bo lahko koga ubil. Potem pa je ubijal z lahkoto. Dokler ne izkusiš, ne veš, kaj zmoreš. Za takšne reči moraš imeti ali zelo veliko srečo ali popolnoma hladno kri ali biti izurjen. Samo njegova smrt je takšna, kot je bila smrt mnogih drugih. Padel je v zasedo in bil ubit.«

Muzej v Šempasu sta z Ivanom Bašinom postavila s pomočjo Rafaela Husejnova iz Bakuja, ki je prinesel fotografsko gradivo, nekaj umetniških del in dokumente.

»To je majhen muzej. Sodi v kontekst, ki so ga v sosednji Gorici poimenovali razmeščen muzej dvajsetega stoletja. Italijani pravijo, da je na Goriškem veliko majhnih krajev, ki govorijo o velikih dogodkih dvajsetega stoletja. Na obeh straneh meje. Majhni muzeji predstavljajo lokalne zgodbe, ki kraj povezujejo s svetom. Ideja je preprosta. Greš skozi kraje, lokalni muzeji pa ti pripovedujejo zgodbo kraja, skozi katerega greš. Ali v njem živiš.«

Zavzdihnil je, ker nima več sredstev. Na tisoč kvadratnih metrih bi postavil muzej partizanstva. Za turiste in domačine. »To je sijajen material za muzej. Imeli so vojaško strategijo, kulturno produkcijo, upravno produkcijo. Sredi gozdov so naredili državo. Turisti bi to hodili gledat.«

Pogreša tudi spomenike v velikih urbanih okoljih. Spomenik partizanom imata Solkan in Sežana, Nova Gorica pa ne. Tudi Ljubljana je z junaki zelo zadržana.

»Maistra so dvakrat postavili na konja in dvakrat so ga polomili.« Naredili so ga za človeka, ki v sebi nima akcije.

»Junak umira. Ali dviga roko. Zmaguje ali pada. V sosednji Gorici je kip italijanskega vojaka Tottija iz prve svetovne vojne z eno samo nogo, ki v sovražnika meče berglo. Zgodbo so si izmislili, kip pa sijajno deluje. Ko pogledam Maistra, se bojim, da bo padel s konja. Ni videti, da bi znal jahati. Jemlje ti pogum. Kriv ni general Maister. Ljudje, ki so naredili kip, so se bali ustvariti junaka.«

Temu služijo muzeji in spomeniki. Pripovedujejo zgodbe, ki so večje od življenja.

Andrej Malnič in **Ivan Bašin** sta postavila muzej v Šempasu.

Če imaš junaka, se ne smeš ustrašiti njegovega poguma.

V začetku novembra ga je Cernatič pripeljal v vas v krsti.

»Pogreba se dobro spominim. Pripeljali so ga v Dol k Šebetu, kjer so pripravili mrtvaški oder. Tam so naredili krsto in ploščo. Naslednji dan so ga na ramenih prinesli dol. Bilo je vsaj trideset Rusov. To je bila prva četa prvega bataljona Gradnikove brigade. Jamo so skopali sami, položili so ga noter in se postrojili. Bili so samo Rusi in Mongoli. Naših ni bilo zraven. Nekdo je imel govor in potem so ustrelili tri salve. Odsli so in šele ko so prišli s pokopališča, so pri cerkvi zapeli rusko pesem Komsolska.«

Zapel je.

pribežala večja skupina pripadnikov te divizije, ki je bila razporejena v Istri in okoli Trsta. Iz nje so ustanovili poseben bataljon. Rekli so mu ruski.

»Prišli so z uniformami in vso orožje. V stalni formaciji sem videl tristo ali štiristo ljudi, ki so bili vsi iz Sovjetske zveze. To je bila močna udarna sila. Najprej so bili izurjeni kot pripadniki Rdeče armade, potem pa so dali skozi še nemško urjenje. Naše brigade so bile razhajkane povsod okoli. Na dan akcije so se dobili. Oni pa so vedno hodili okrog kot formacija. Niso poznali terena in se niso mogli skrivati okoli ali iti domov. Mi o narodih, ki so živeli v Sovjetski zvezi, nismo vedeli veliko. Rekli smo jim Rusi. Rusov nismo ločili od Belorusov ali Ukrajincev.

Anton Velikonja in **Štefan Kofol** na pokopališču v Čepovanu.

Mihajlo je bil pojem uspešne in predrzne akcije. V tistih letih je padlo veliko ljudi. Padlo je veliko Rusov. Takšnega pogreba kot on pa niso imeli niti naši partizani.

